

धडा 18 पाठ

मराठी शिकायचंय मला!

मुझे मराठी सीखनी है!

अनघा : प्रिया अगं, आजकाल कुठं दिसत नाहीस. असतेस तरी कुठं? अगदी उंबराचं फूल झाली आहेस.

प्रिया : अगं, मी मराठी शिकतेय. रोज संध्याकाळी तास असतो.

अनघा : मराठी? हे काय नवीनच वेड! कुठे शिकतेस?

प्रिया : आपल्या सरकारनं भारतीय भाषा शिकवण्यासाठी केंद्र उघडलं आहे. आपल्याच शहरात. तिथंच जाते.

अनघा : पण मराठीच कशाला?

प्रिया : मी कॉंप्युटरमध्ये पीएच.डी. करते आहे. मला नोकरी फक्त महानगरातच मिळेल. मी मुंबईतच नोकरी शोधणार आहे. महाराष्ट्रात नोकरी करायची तर मराठी नको का यायला?

अनघा : आणखी कोण कोण शिकताहेत?

प्रिया : ती बघ आमची टोळी! आम्ही, सगळेच बरोबर जातो.

राकेश : काय चाललंय?

प्रिया : अरे, अनघाला आपल्या मराठी शिकण्याचं नवल वाटतंय.

राकेश : त्यात काय नवल? मी मराठी मुलीच्या प्रेमात पडलो आहे. त्यामुळे मराठी शिकणं मला अत्यावश्यक आहे. नाहीतर व्हायचं 'मराठीने केला कानडी भ्रतार! एकाचे उत्तर एका न ये कानी!'

अनघा : प्रिया, आजकाल तुम कहीं दिखाई नहीं देतीं। कहाँ रहती हो? तुम तो ईद का चाँद हो गई हो।

प्रिया : अरे, मैं मराठी सीख रही हूँ। रोज शाम को कक्षा होती है।

अनघा : मराठी? यह क्या नया पागलपन (है)! कहाँ सीखती हो?

प्रिया : अपनी सरकारने भारतीय भाषाएँ सिखाने के लिए केंद्र खोला है। हमारे ही शहर में। वहीं जाती हूँ।

अनघा : लेकिन मराठी ही क्यों?

प्रिया : मैं कंप्यूटर पीएच.डी. कर रही हूँ। मुझे नौकरी केवल महानगरों में ही मिल सकती है। और मुझे मुंबई में ही नौकरी ढूँढनी है। महाराष्ट्र में नौकरी करना है तो मराठी नहीं आनी चाहिए क्या?

अनघा : और कौन कौन सीख रहे हैं?

प्रिया : वह देखो हमारी टोली! हम सभी साथ जाते हैं।

राकेश : क्या हो रहा है?

प्रिया : अरे, अनघा को हमारे मराठी सीखने पर बड़ा आश्चर्य हो रहा है।

राकेश : इसमें आश्चर्य क्या है? मैं तो मराठी लड़की से प्रेम करता हूँ। इसलिए मराठी सीखना मेरे लिए बहुत जरूरी है। नहीं तो ऐसा होगा कि मराठी स्त्री ने किया कन्नड पति एक का कहना दूसरे को नहं समझता।

संतोष : अरे अपनी बकवास बंद करो। मैं तो

संतोष : ए, चहाटळपणा पुरे! मी तर मराठी साहित्याच्या प्रेमात पडलो आहे. बी.ए. व्हायच्या आधीच मी ज्ञानपीठ पुरस्कार विजेते वि.स.खांडेकर यांच्या 'ययाती' चं भाषांतर वाचलं होतं आणि ठरवलं होतं की मराठी शिकायचं. 'ययाती' मुळातून वाचायची.

रामकुमार : मला तर मराठी शिकायलाच हवी. माझ्या प्रबंधाचा विषयच आहे, 'महाराष्ट्राची लोककला.' मराठी 'तमाशा' बदल लिहायचं तर मराठी यायला नको का? भाषेशिवाय संस्कृती कशी समजेल?

महेशचंद्र : मी लहान असताना खूप वेळा महाराष्ट्रात गेलो आहे. माझे मामा तिथे होते. माझ्या बालपणाच्या गोड आठवणी महाराष्ट्राशी निगडीत आहेत. तसंच मला डोंगरदऱ्यातून भटकायला आवडतं. गडकिल्ले पाहायला आवडतात. इतिहास जिवंत होतो गड पाहताना! त्यामुळे मला महाराष्ट्राचं फार आकर्षण आहे. मला महाराष्ट्रात प्रवास करायचा म्हणून मी मराठी शिकतो आहे.

बीना : माझी मावशी पंचवीस वर्षांपूर्वी महाराष्ट्रात गेली होती. ती तिकडेच स्थायिक झाली. ती सचिवालयात शिक्षण खात्यात सचिव आहे. ती तिचे खूप अनुभव सांगते. मीही आय.ए.एस. करणार आहे आणि महाराष्ट्रातच नोकरी करणार आहे. मावशी मराठी नंतर शिकली. मराठी न आल्यामुळे

मराठी साहित्य के प्रेम में पड़ा हूँ। बी.ए. के पहले ही मैंने ज्ञानपीठ पुरस्कार विजेता वि.स.खांडेकर के 'ययाति' उपन्यास का अनुवाद पढ़ा था और तभी निश्चय कर लिया था कि मराठी सीखनी ही है। इस उपन्यास को मूल रूप में पढ़ना है।

रामकुमार : मुझे तो मराठी सीखनी ही चाहिए। मेरे तो शोध-प्रबंध का विषय ही है 'महाराष्ट्र की लोककला।' मराठी 'तमाशा' (नौटंकी) के बारे में लिखना है तो मराठी नहीं आनी चाहिए क्या? भाषा के बिना संस्कृति को कैसे समझेंगे?

महेशचंद्र : मैं बचपन में कई बार महाराष्ट्र गया हूँ। मेरे बाल्यकाल की बहुतसी मधुर स्मृतियाँ महाराष्ट्र से जुड़ी हैं। वैसे भी मुझे पहाड़ों और घाटियों में भटकना अच्छा लगता है। गढ़ और किले देखना भी अच्छा लगता है। गढ़ों को देखते ही इतिहास जीवंत हो उठता है। इसलिए मुझे महाराष्ट्र के प्रति आकर्षण है। मुझे महाराष्ट्र में भ्रमण करना है इसलिए मैं मराठी सीख रहा हूँ।

बीना : मेरी मौसी पच्चीस साल पहले महाराष्ट्र गई थीं। वे वहीं बस गईं। वे सचिवालय के शिक्षा विभाग में सचिव हैं। वे अपने बहुत से अनुभव बताती हैं। मैं भी आई.ए.एस. करनेवाली हूँ और महाराष्ट्र में ही नौकरी करनेवाली हूँ। मौसी ने मराठी बाद में सीखी। मराठी न जानने के कारण उन्हें शुरू में थोड़ी

असुविधा हुई थी। इसलिए मैं पहले ही मराठी सीख रही हूँ।

राकेश : कक्षा का समय हो गया है। बातें

तिला प्रथम थोडा त्रास झाला होता.
म्हणून मी आधीच मराठी शिकते आहे.
राकेश : तासाची वेळ झाली. गप्पा मारत बसू
नका.

रामकुमार : जाता जाता बोलू या.
अनघा : मीही येते तुमच्याबरोबर. तुम्ही
सगळीजगंच मराठी शिकताहात हे काय
कमी कारण झालं मला मराठी
शिकायला?

करते मत बैठो।
रामकुमार : जाते-जाते बात करेंगे।
अनघा : मैं भी तुम्हारे साथ चलती हूँ। तुम
सभी मराठी सीख रहे हो, यह क्या कम
कारण है मेरे मराठी सीखने का?

शब्दार्थ

मराठी शिकायचंय	मराठी सीखनी है
आजकाल	आजकल
असतेस कुटे?	कहाँ रहती हो?
वेड	पागलपन
नोकरी	नौकरी
आणखी	और
बरोबर	साथ-साथ
काय चाललंय?	क्या हो रहा है?
नवल वाटते	आश्चर्य हो रहा है
प्रेमात	प्यार में, प्रेम में
अत्यावश्यक	बहुत जरूरी
भ्रतार, नवरा	पति, भरतार
पुरस्कार विजेते	पुरस्कार विजेता
भाषांतर	अनुवाद
मूळातून	मूल रूप में
बालपण	बचपन
गोड आठवणी	मधुर स्मृतियाँ
जिवंत	जीता जागता, जीवंत
शिकणे	सीखना
स्थायिक झाली	बस गई
त्रास	असुविधा, कष्ट
तास	घंटा
जाता जाता	चलते चलते

अभ्यास

- I नीचे दिए गए प्रश्नों के उत्तर दीजिए।
- 1) प्रिया मराठी कुठे शिकते?
 - 2) राकेशच्या मराठी शिकण्याचे कारण काय आहे?
 - 3) वि.स.खांडेकरांना कोणता पुरस्कार मिळला?
 - 4) महेशचंद्राल काय आवडतं?
 - 5) बीताची मावशी कोण आहे?
- II वार्तालाप के आधार पर वाक्य पूरे कीजिए।
- 1) आपल्या सरकारनं भाषा शिकवण्यासाठी उघडलं आहे.
 - 2) महाराष्ट्रात नोकरी करायची तर नको का
 - 3) वि.स.खांडेकर यांच्या चे भाषांतर वाचलं आणि ठरवलं की शिकायचंच.
 - 4) महाराष्ट्रात प्रवास म्हणून मी शिकतो.
 - 5) मी मराठी साहित्याच्या पडलो आहे.
 - 6) भाषेशिवाय कशी समजेल?
- III उदाहरण के अनुसार वाक्यों में परिवर्तन कीजिए।
1. उदाहरण: मी पुस्तक वाचतो आहे. मी पुस्तक वाचत होतो.
 1) मी डोंगर पाहाते आहे. 2) आम्ही भाजी आणतो आहे.
 3) तू जेवते आहेस.
 2. उदाहरण: तू धडा वाचतो आहेस. तू धडा वाचला आहेस.
 1) तुम्ही अंगणात काम करत आहात.
 2) प्रकाश फुले तोडत आहे.
 3. उदाहरण: रामराव सामान खरेदी करत आहेत. रामरावांनी सामान खरेदी केलं होतं.
 1) आपण पाने गोळा करत आहोत. 2) तू चित्र काढतो आहेस.
 3) तो फळ आणतो आहे.
- IV उदाहरण के अनुसार नीचे दिए गए वाक्यों के निषेधवाचक रूप बनाइए।
1. उदाहरण: लोक डोंगर चढत होते. लोक डोंगर चढत नव्हते.
 1) तू अभ्यास करत होतीस. 2) तू बागेत बसत होतास.
 3) मी बाजारात जात होते.

2. उदाहरण: मी सुमनबरोबर खेळत होतो. मी सुमन बरोबर खेळले नाही.
 1) तुम्ही आंबे खात होता. 2) आम्ही विद्यार्थ्यांना शिकवत होतो.
 3) रामू सामान देत होता.
3. उदाहरण: प्रिया पुस्तक वाचत होती. प्रियानं पुस्तक वाचलं नाही.
 1) तो घर घेत होता. 2) तो कविता लिहित होता.
 3) ती सिनेमा पाहत होती.

V बायीं ओर दिए गए शब्दों के साथ दाहिनी ओर दिए गए शब्दों का सही मिलान कर वाक्यांश बनाईए।

कांडलेला	गोष्टी
बघितलेले	शिक्षक
रागावलेले	कुत्रं
बसलेलं	डाळ
वाटलेली	मुली
सजलेल्या	किल्ले
चुकलेली	भात
विणलेले	वाट
लिहिलेल्या	पत्र
पडलेलं	रुमाल

VI उदाहरण के अनुसार वाक्यों का परिवर्तन कीजिए।

1. उदाहरण: मला घर आवडलं. मला घर आवडलं आहे.
 1) प्रियाने साडी घेतली. 2) तुम्हाला पुस्तकं मिळाली.
 3) मी त्या गावाला गेलो.
2. उदाहरण: उमेशला गोष्ट समजली. उमेशला गोष्ट समजली न?
 1) सुमनने कविता वाचली. 2) मी भाषण ऐकले.
 3) सर्वानी अभ्यास केला.
1. उदाहरण: शांताबाईना बातमी कळली. शांताबाईना बातमी कळली नव्हती.
 1) पिल्लाला झोप लागली. 2) आपल्याला खारू दिला.
 3) मुलांनी काम केले.

VII उदाहरण के अनुसार कोष्ठक में दिए गए शब्दों के उपयुक्त रूपों का प्रयोग कर वाक्य बनाइए।

1. उदाहरण: मी धुळ्याला (जाणे)

मी धुळ्याला गेले.

1) मी अलाहाबादहून (येणे) 2) तू मराठी (शिकणे)

2. उदाहरण: तू अंगण (झाडणे)

तू अंगण झाडत होतीस.

1) आम्ही बागेत (बसणे)

2) तुम्ही आंबे (खाणे)

3. उदाहरण: रमेशने फुले (तोडणे)

रमेशने फुले तोडली.

1) मला सुमन बाजारात (भेटणे)

2) रामरावांनी सिनेमा (पाहणे)

4. उदाहरण: पिल्लं दूध (पिणे)

पिल्लं दूध प्यायली होती.

1) आपण डोंगरावर (चढ)

2) सगळे मराठी (शिक)

3) मी साडी (आण)

VIII उदाहरण के अनुसार वाक्यों का परिवर्तन कीजिए।

1. उदाहरण: मी मंडईत जाईन. मी मंडईत जाणार आहे.

1) आम्ही मंडईत जाऊ.

2) मी वर्गात येईन.

2. उदाहरण: आम्ही मंडईत जाऊ. आम्ही मंडईत जाणार नाही.

1) तू घरी जाशील.

2) तुम्ही वर्गात जाल.

3. उदाहरण: तो खेळ खेळल्यावर घरी गेला. तो खेळ खेळल्यानंतर घरी गेला.

1) तो अभ्यास केल्यावर शाळेत गेला.

2) मी अभ्यास केल्यावर सिनेमा पाहिला.

4. उदाहरण: ती अभ्यास केल्यामुळे पास झाली. तिनं अभ्यास केला.

ती पास झाली.

1) त्या झाडावर चढल्यामुळे पडल्या.

2) पिल्लू झाडावर चढल्यामुळे पडलं.

5. उदाहरण: पिल्लू दूध पिईपर्यंत थांबा. पिल्लू दूध पिईपर्यंत थांबू नका.

1) तुम्ही डॉक्टर येईपर्यंत थांबा.

2) आपण जेवण होईपर्यंत थांबा.

- IX कोष्ठक में दिए गए शब्दों के उपयुक्त रूपों का प्रयोग कर अनुच्छेद पूरा कीजिए।
 काल मी चार वाजता घरी (जाणे). सर्व काम आटोपून सहा वाजता
 अभ्यासाला (बसणे). रात्री दहा वाजेपर्यंत मी अभ्यास (करणे). पूर्ण
 वाचून मी (झोपणे). कारण मला आज सकाळी पाच वाजता होते.
 (उठणे)

पढ़िए और समझिए

भाषा शिकणं म्हणजे काय?

नवीन भाषा शिकणं हा एक सुंदर अनुभव आहे. भाषा शिकणं म्हणजेच ती भाषा बोलणाऱ्यांची संस्कृती शिकणं! प्रत्येक समाजाचे आचार, विचार, रूढी, समजुती, इतिहास, भूगोल यांचं प्रतिबिंब भाषेत असतं. उदाहरणार्थ एस्किमो लोकांच्या भाषेत बर्फाला जवळजवळ वीस निराळे शब्द आहेत. बर्फच त्यांच्या आयुष्याचा आधार आहे. मराठीचीही अशीच वैशिष्ट्ये आहेत. मराठीशी हजारो वर्षांपासून संबंध आलेल्या भाषांचे शब्द तिच्यात सापडतात. कन्नड, अरबी-फारसी, इंग्रजी, आणि हिंदी यांचा तिच्या शब्दसंग्रहावर आणि वाक्यरचनेवर परिणाम झालेला आहे. त्यांच्याकडून काहीना काही घेऊन मराठीनं ते आत्मसात केलेलं आहे. भाषा ही नदीच्या प्रवाहासारखी असते. येणाऱ्या स्रोतांना सामावून घेत ती समृद्ध होते.

भाषा शिकणं म्हणजे फक्त व्याकरण शिकणंच नव्हे किंवा शब्दसंग्रह पाठ करणंही नव्हे. समाजाच्या वर्तणुकीचे नियम समजले तरच भाषेचे कंगोरे समजतील. कुणाशी, कधी, कुठे आणि कसं बोलायाचं हे समजणं म्हणजेच भाषा शिकणं.

शब्दार्थ

अनुभव	अनुभव
रूढी	रूढी
समजुती	धारणाएँ
प्रतिबिंब	परछाँई
बर्फ	बर्फ
वैशिष्ट्ये	विशिष्टताएँ
वर्षांपासून	वर्षाँ से
परिणाम	असर
प्रवाहासारखी	प्रवाह जैसी
येणाऱ्या	आनेवाले
फक्त	सिर्फ
पाठ करणं	याद करना
वर्तणूक	बर्ताव

कंगोरे	बारीकियाँ, खुबियाँ
समजतील	समझेंगे
कुणाशी	किससे
कसं बोलायचं	क्या बोलना

अभ्यास

- I नीचे दिए गए प्रश्नों के उत्तर दीजिए।
- 1) नवीन भाषा शिकणं म्हणजे कोणत्या गोष्टी शिकणं?
 - 2) एस्किमो लोकांच्या भाषेत बर्फाला किती शब्द आहेत? त्यांच्या आयुष्याचा आधार काय असतो?
 - 3) कोणकोणत्या भाषांचा मराठी शब्दसंग्रहावर आणि वाक्यरचनेवर परिणाम झाला आहे?
 - 4) भाषेची तुलना कशाबरोबर केली आहे?
- II अनुच्छेद के आधार पर सही कथन बताइए।
- 1) एस्किमो लोकांच्या भाषेत बर्फाला फक्त एकच शब्द आहे.
 - 2) नवीन भाषा शिकणं हा एक सुंदर अनुभव आहे.
 - 3) भाषा शिकणं म्हणजे फक्त व्याकरण शिकणं.
 - 4) भाषा शिकणं म्हणजेच ती भाषा बोलणाऱ्यांची संस्कृती शिकणे.
- III कोष्ठक में दिए गए शब्दों के समानार्थी शब्द अनुच्छेद में रेखांकित किए गए हैं। रेखांकित शब्दों के स्थान पर कोष्ठक में दिए गए शब्दों का प्रयोग कीजिए। (लहानपणी, खूप, जरूरी, पुष्कळ, नवल, अलीकडे)
- आजकल अनेक भाषा शिकणं आवश्यक झालं आहे. एखाद्याला खूप भाषा येतात याचं आश्चर्य वाटत नाही. बालपणीच मुलांच्या कानावर दोन किंवा तीन भाषा पडतात.
- IV विलोम शब्दों को जोड़िए।
सकाळ	अनावश्यक
जिवंत	जास्त
आधी	नंतर
कमी	मृत
आवश्यक	संध्याकाळ

- V 'तास' शब्द का प्रयोग कर नीचे दिए गए वाक्यों के अनुसार और तीन वाक्य बनाइए जिन में 'तास' का अलग अलग अर्थ हो।
- 1) मराठीच्या तासाची वेळ झाली.
 - 2) साठ मिनिटांचा एक तास असतो.
 - 3) त्याने लाकूड तासले. गुळगुळीत केले.
- VI नीचे दिए गए वाक्यांशों का प्रयोग कर वाक्य पूरे कीजिए।
"मराठीने केला कानडी भ्रतार " " उंबराचं फूल"
- 1) "मला मंजू खूप दिवसात दिसली नाही. "मलाही! ती अलीकडे झाली आहे.
 - 2) तिचं म्हणणं मला कळेना, माझं म्हणणं तिला! म्हणतात ना!
- VII उदाहरण के अनुसार वाक्यों का परिवर्तन कीजिए।
1. उदाहरण: "मी अनघाला बोलावणार इतक्यात अनघाच आली."
मी अनघाला बोलावणार तोच अनघा आली.
 - 1) मी रमेशला फोन करणार इतक्यात तो घरीच आला.
 - 2) आई सुधाला डबा पाठवणार इतक्यात तीच जेवायला घरी आली.
 - 3) नरेन्द्र सुधाला आपल्या गाडीत बसायला सांगणार, इतक्यात ती सुरेन्द्रच्या गाडीत गेलीसुद्धा.
 - 4) आम्ही जेवायला बसणार इतक्यात पाहुणे आले.
 2. उदाहरण: मी अनघाला बोलावणार तोच अनघा आली.
मी अनघाला बोलावणार त्याचवेळी अनघा आली.
 - 1) मी बाहेर जाणार तोच मारपीट झाली.
 - 2) तो नाटकाला जाणार तोच सुमनच्या मित्राचा फोन आला.
 - 3) ट्रेन सुटणार तोच मोहन पळत पळत आला.
- VIII नीचे दिए गए शब्दों का प्रयोग कर मराठी वाक्य बनाइए।
संध्याकाळी, केंद्र, कॉम्प्युटर, महानगर, नोकरी, नवल, प्रेम, अत्यावश्यक, चहाटळपणा, साहित्य, पुरस्कार, भाषांतर, प्रबंध, संस्कृती, इतिहास.
- IX हिंदी में अनुवाद कीजिए।
मराठी भाषेचा आणि कन्नड भाषेचा तसा जवळचा संबंध आहे. महाराष्ट्र आणि कर्नाटक एकमेकांशेजारी आहेत. त्यांच्यांत बरीच सांस्कृतिक देवाणघेवाणही झालेली आहे. उत्तर कर्नाटकाने भारताला व महाराष्ट्राला अनेक गायक दिलेत. गंगुबाई हनगल, पं.भीमसेन जोशी हे त्यापैकीच. नाट्यवेड्या मराठी मनाला प्रिय असलेल्या

नाट्यसंगीताचा उगम कर्नाटक संगीतातूनच झाला आहे. महाराष्ट्राचे दैवत असलेला विठोबाही कर्नाटकातूनच आला. कविवर्य ज्ञानेश्वरांनी म्हटले आहेच "कानडाऊ विठ्ठलु कर्नाटक, तेणे मज लाविले वेडु" "माझा विठ्ठल कानडी असून तो करणी करणारा आहे. त्याने मला वेड लावले आहे." "मराठीने केला कानडी भ्रतार, एकाचे उत्तर एका न ये कानी" असंही कवीने म्हणून संसारातला एक जोडीदार कन्नड आणि दुसरा मराठी असेल आणि एकानं बोललेलं दुसऱ्याला समजत नसेल तर कसा गंमतीदार घोटाला होतो याचं मजेदार वर्णन केलं आहे. मराठी स्वयंपाकघर आणि कन्नड स्वयंपाकघर यांत खूप समान शब्द आहेत. स्वयंपाकाच्या पद्धतीत व वापराच्या गोष्टीत पण खूप साम्य आहे. मराठीतल्या 'आल्या' ला कानडीत 'शुंठी' म्हणतात. मराठीतही 'सुंठ' शब्द आहेच. पण तो वाळलेल्या आल्यासाठी. मराठीतली कोथिंबीर इथे 'कोथंब्री' आहे तर पडवळ पडवळच आहे. दोन्ही भाषांमध्ये खूप संस्कृत शब्द आहेत.

एवढे सगळे असून सुद्धा कन्नड भाषा शिकताना मला जड जाते आहे. दिल्लीहून म्हैसूरला आल्यावर आम्हाला म्हैसूर खूप आवडले. मात्र इथे राज्यसरकारच्या विविध कार्यालयातले बोर्डस्, रस्त्यांची व वसत्यांची नावं दाखविणारे सगळे फलक फक्त कन्नडलिपीत. ते वाचता येत नाही म्हणून फार पंचाईत होते. वाण्याशी बोलताना, भाजीवाल्याशी बोलताना, घरगुती नोकरांकडून कामं करून घेताना सगळीकडे अडचणच अडचण सगळंच कन्नड!

अखेर, कन्नडभाषा खूप जोमाने शिकायचा मी निर्णय घेतला आहे. भारतीय भाषा संस्थानातून कन्नडभाषाशिक्षणक्रमाच्या कॅसेट्स् विकत घेतल्या आहेत. शिवाय त्या भाषेच्या पाठ्यक्रमाची पुस्तकेपण विकत घेतली आहेत. म्हैसूरचे आणि एकंदरीतच कर्नाटकातले लोक खूप मनमिळाऊ आणि नेहमी मदत करायला तयार असणारे आहेत. त्यांच्याशी त्यांच्याच भाषेत बोलून विचार आणि भावनांचे आदानप्रदान करता आले तर किती छान होईल!

XII मराठी में अनुवाद कीजिए।

विवेकहीन बंदर

एक राजा था। उसकी मित्रता एक बंदर से हो गई। वह बंदर सदा राजा के साथ रहता था। राजा को वह बंदर बहुत प्रिय था।

एक दिन राजा के मंत्री ने सोचा यदि उस बंदर को राजा के अंगरक्षक का प्रशिक्षण दे दिया जाए तो ठीक रहेगा। मंत्री ने यह बात राजा से कही। राजा ने सहर्ष अपनी सहमति दे दी। मंत्री ने सेना नायक से कहा कि बंदर को तत्काल अंगरक्षक का प्रशिक्षण दिया जाए। नकल करने में तो बंदर बहुत कुशल होता है। उसने शीघ्र ही प्रशिक्षण पूरा कर लिया।

अब तो बंदर पूरे उत्साह से तलवार कंधे पर उठाए राजा के साथ रहने लगा। मंत्री ने बंदर को समझाया कि, वह सावधानी से राजा की रक्षा करे। जब राजा सो जाता तब बंदर नंगी तलवार कंधे पर रखकर राजा के पलंग के चारों ओर चक्कर लगाता रहता। मंत्री ने बंदर को समझाया कि, कोई भी व्यक्ति अंदर न आ जाए। राजा

के कक्ष में केवल वही व्यक्ति आ सकता था जिसे अंदर आने की अनुमति दी गई थी। बंदर की उस तत्परता से राजा और मंत्री दोनों बहुत खुश थे।

एक दिन जब राजा सो रहा था, तब बंदर नंगी तलवार अपने कंधे पर रखे, पलंग के चारों ओर घूम-घूमकर रखवाली करने लगा। बंदर बहुत सतर्क होकर रखवाली कर रहा था। तभी उसने देखा, एक बड़ी सी मक्खी राजा के सिर पर आ बैठी है। बंदर ने उसे तत्काल उड़ा दिया। मक्खी नाक से उड़कर राजा की गर्दन पर आ बैठी। बार-बार उड़ाने पर भी मक्खी ने राजा के शरीर पर बैठना नहीं छोड़ा। एक जगह से उड़कर दूसरी जगह बैठ जाती। मक्खी की उस हिमाकत से बंदर की खीज बढ़ गई। उसे मक्खी पर गुस्सा आ रहा था। वह ज्यादा खटर-पटर कर के राजा की नींद में भी बाधा नहीं पहुँचाना चाहता था। इसलिए बंदरने एकबार फिर तलवार की नाक से मक्खी को उड़ाया। लेकिन मक्खी भी बड़ी जिद्दी निकली। वह फिर आकर राजा की गर्दन पर आ बैठी। अब तो बंदर का गुस्सा चरम सीमा पर पहुँच गया। एक छोटी सी मक्खी तक उसका हुकुम नहीं मान रही है। इसकी यह मजाल!

बंदर गुस्से में पागल हो उठा। उसने आव देखा न ताव। झट से अपनी तलवार सम्हाल ली। मक्खी पर निशाना साध कर एक भरपूर वार कर दिया। तलवार के वार से मक्खी तो उड़ गई किन्तु राजा की गर्दन धड़ से अलग हो गई। राजा का चिल्लाना सुनकर बाहर खड़े संतरी भीतर दौड़े आए। तभी वहाँ मंत्री भी आ पहुँचा। बंदर की मूर्खता और राजा की हत्या देखकर मंत्री ने यों सोचा, "केवल प्रशिक्षण प्राप्त कर लेने से कोई योग्य नहीं हो जाता। उसमें स्वयं का विवेक भी होना आवश्यक है।"

टिप्पणियाँ

1. वि.स.खांडेकर - जन्म 11-01-1898, सांगली; मृत्यु 2-09-1976
मराठी के सुप्रसिद्ध उपन्यासकार थे। 'हृदयाची हाक' इनका पहला उपन्यास है। बोध और उद्बोधन ये इनकी उपन्यास की विशेषताएँ हैं। 'रूपक कथा' (अन्योक्ति) यह आधुनिक काल में इन्होंने लिखी। यह इन की पसंदीदा साहित्य-विधा थी। 'कांचनमृग', 'दोन ध्रुव', 'उल्का', 'दोन मने', 'पहिले प्रेम', 'क्रौंचवध', 'ययाती', 'अमृतवेल' आदि इनके प्रसिद्ध उपन्यास हैं। 'रंकाचे राज्य' इनका एकमेव नाटक है। इनके 'वायूलहरी', 'चांदण्यात', 'सायंकाळ', 'अविनाश', 'तिसरा प्रहर' आदि निबंध संग्रह भी प्रसिद्ध हैं। 'सांजवात', 'हस्ताचा पाऊस', 'कलिका', 'वनदेवता', 'फुले आणि दगड', 'स्त्री आणि पुरुष' आदि इनके कथा संग्रह प्रसिद्ध हैं। 'एका पानाची कहाणी' यह इनकी आत्मकथा है। वे साहित्य में 'जीवनासाठी कला' कला जीवन के लिए के समर्थक थे। इनके 'ययाति' उपन्यास को साहित्य क्षेत्रका सर्वोच्च सम्मान 'ज्ञानपीठ पुरस्कार' 1974 में दिया गया। वे मराठी के 'ज्ञानपीठ पुरस्कार' प्राप्त करनेवाले पहले लेखक हैं। वे 1958 में सातारा में हुए अखिल भारतीय मराठी नाट्यसंमेलन के और 1941 में सोलापूर में हुए अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन के अध्यक्ष रह चुके

है। खांडेकरजी मूलतः उपन्यासकार, कथाकार और निबंधकार के रूप में जाने जाते हैं।

वे पेशे से शिक्षक थे। इन्होंने लघु कथा, रूपक कथा, उपन्यास, नाटक, कविता, पटकथा, समीक्षा, निबंध आदि साहित्य-विधाओं की रचना की। 1923 में 'घर कोणाचं' इनकी पहली कथा प्रसिद्ध हुई। इन्हें आदर्श के प्रति आकर्षण था। इनके लेखन में आदर्श, काव्यात्मकता, चिंतनशीलता, उदारता, नवीनता का आकर्षण, निसर्गवर्णन, निर्मलवृत्ति, सामाजिकता आदि का दर्शन होता है। इन्होंने अनेक नवलेखकों को प्रोत्साहित किया तथा मार्गदर्शन किया। इन्होंने 1 नाटक, 15 उपन्यास, 30 कथासंग्रह, 6 रूपक कथासंग्रह, 11 लघुनिबंधसंग्रह, 12 टीकासंग्रह, 21 संपादन, 18 चित्रपटकथाएँ और 4 प्रकीर्ण पुस्तकें लिखी हैं। इनके लेखन का अनुवाद गुजराती, तमिळ और हिंदी में हुआ है। 'छाया' 'ज्वाला', 'देवता', 'सुखाचा शोध', 'सरकारी पाहुणे' जैसे मराठी और 'बडी माँ', 'सुभद्रा', 'दानापानी' जैसे हिंदी फिल्मों की पटकथाएँ खांडेकरजी की थी। इनके लेखन में कला और जीवन का संगम पाया जाता है। इन्होंने 1924 में 'वैनतेय' (साप्ताहिक) का संपादन किया था। इन्हें भारत सरकारने 1968 में 'पद्मभूषण' पुरस्कार से सम्मानित किया था।

2. महाराष्ट्राची लोककला - लोककला में लोकसाहित्य, लोकगीत, लोकसंगीत आदि का समावेश होता है। महाराष्ट्र में देवी के, वासुदेव के, पोतराज के वाघ्या मुरली के, विविध त्योहारों के, कानबाई के, आदिवासियों के और गुलाबाई के गीत लोकगीतों के अंतर्गत आते हैं। पोवाडा, कीर्तन, तमाशा, लावणी, भारूड, गौळण लोकनाट्य, लोकनृत्य आदि भी महाराष्ट्र की लोककला में समाविष्ट हैं। लोकनृत्य में फुगडी डिम्मा, पिंगा, टिपरी, लेझीम, दशावतार, कोलीनृत्य, कुणबीनृत्य, तमाशा का नृत्य, गोंधल आदि का उल्लेख आवश्यक है। लावणी और तमाशा महाराष्ट्र की विशेष लोककला है। इन लोकगीतों में लोकजीवन, लोकसंस्कृति और लोकभाषा का दर्शन होता है। अनेक धार्मिक और सामाजिक रिवाजों का इनसे परिचय होता है। इन लोककलाओं का आविष्कार प्रसंगानुरूप और विशिष्ट प्रकार की वेषभूषा के साथ किया जाता है। इनका अध्ययन 'लोकसाहित्य' में होता है। मनोरंजन, उद्बोधन, संस्कृतिदर्शन, लोकशिक्षा आदि इन लोककलाओं के हेतु हैं।
3. मराठी तमाशा - तमाशा एक दृश्य-श्राव्य लोककला का प्रकार है। तमाशा महाराष्ट्र की विशेषता है। तमाशा में लावणी का समग्र रूप में दर्शन होता है। लावणी से तमाशा को आकार प्राप्त होता है। गण, गवळण, शृंगारिक लावणियाँ, भेदिक लावणियाँ, मुजरा आदि का समावेश इस में होता है। इस में 'सोंगाड्या' महत्त्वपूर्ण होता है। 'मुजरा' पूरा होने के बाद तमाशा खत्म होता है। जनसाधारण की बौद्धिक भूख पूरी करने का काम तमाशा की लावणी करती है। संस्कृत नाट्य में होनेवाले 'भरतवाक्य' का काम तमाशा में 'मुजरा' करता है। मनोरंजन और शिक्षण इस के उद्देश्य हैं। इस के लावणियों में शृंगार, देवताओं का वर्णन, अध्यात्म, तत्त्वज्ञान आदि का अंतर्भाव होता है। इस में

ढोलकी, तबला, खंजरी, टाळ, घुँगरू, हार्मोनियम, तुणतुणे, एकतारी और अन्य तालवाद्यों का प्रयोग होता है।